

Emotion og handling

Jon Elster og Jerome Neu

Mellemspil om Aristoteles' syn på følelse og handling

Frivillighed versus ufrivillighed:

Aristoteles mente, at dyder drejer sig om netop følelser og handlinger, men også om hvorvidt den der handler er handlende eller lidende, dvs. om frivillighed og ufrivillighed. En tilskyndelse udefra, hvori den handlende slet ikke medvirker giver en tvungen handling. En tilskyndelse i én selv, hvorfra det står til én selv at udføre eller at lade være med at udføre handlingen, giver en frivillig handling. At en handling er følelsesmæssig – præget af vrede eller attrå – gør den imidlertid ikke ufrivillig, siger A. "Til tider er vrede over visse ting ens pligt, og der er det, vi bør hige efter, som sundhed og lærdom" (Nik. Etik, III.bog,1).

Aristoteles fortsat – det etiske valg

- Etisk valg: 'en griber efter noget i vor egen magt med forudgående overlæg' (Den nikomakæiske etik, III. bog, 3.)
- Frivillighed har både dyr og mennesker, men etisk valg har kun mennesker. I det etiske valg er genstanden noget, der står i vor egen magt (det er ikke evige sandheder), genstanden er noget vi overvejer (man overvejer ikke en mening/overbevisning, der gælder hvad der er sandt/falsk, men kun det som er godt/ondt – overvejelsen vidner om vores karakter) og endelig noget som vores vilje griber efter. Både dyden og sletheden står i vores magt.

Aristoteles om vrede

- Sjæletilstande vedrørende vreden: sagtomdighed (bliver en last hvis det grænser op til slappelse, sanseløs – ingen smerte at kunne føle og som derfor finder sig i hån og roligt ser til når ens venner krænkes), nagsyge, arrigskab.
- Mellemtilstanden er rosværdig, og efter den bliver vi vrede på hvad og hvem og hvordan vi bør
- 'Den, som bliver vred på hvad og hvem han bør, videre: som og når og så langt, som han bør, han bliver rost.(...) den sagtomdige lader sig ikke bringe ud af ligevægt eller rives med af lidenskab, men bliver kun vred på den måde og på de mennesker og så lang tid, som fornuften byder' (IV. bog, 5.)
- Overdrivelse har man hos de heftigt koleriske, der bliver vrede over alt og ved enhver lejlighed. De nagsyge er vanskelige at forsone; de bærer vreden længe, fordi de holder deres bitre sind nede. Hævnen forvandler deres smerte til glæde

Aristoteles: vrede er en lidenskab med rod i menneskenaturen

- Når én voldes skade vidende, men ikke med overlæg, er det en uretfærdig handling, f.eks. hvad der gøres i vrede eller i andre lidenskaber, som naturligt findes hos mennesker. Men det er en uretfærdig handling, hvor skaden ikke skyldes den handlendes slethed. Kun når handlingen hidrører fra bevidst viljesvalg er personen slet eller uretfærdig. De gerninger, der øves af vrede, sker ikke med forsæt. Undskydelige handlinger er derfor forseelser, der øves af uvidenhed. Men forseelser, der øves i en uvidenhed, der skyldes lidenskaber, som ikke har deres rod i naturen eller menneskelig skrøbelighed, kan ikke tilgives.

Jon Elster om forklaring af følelse ud fra handling

- Følelse som explanandum
  - handling/overbevisning/andre følelser udgør explanantia – det der forklarer – og følelserne udgør det, man gerne vil have en forklaring på, når man søger at forstå hvorfra følelserne stammer og hvordan de kan danne grundlag for handling. Hos Elster sker det ved at vise, hvordan sociale normer bæres oppe af følelser. Disse sociale normer er for deres part afgørende som igangsættende af eller afgrænsning af feltet af mulige handlinger

N.B. Huskeregel for brugen af de latinske ord explanandum (flertal, explananda) versus explanans (flertal, explanantia):
dum defineres af Hans

Sociale normer

- Elsters definition på sociale normer: 'non-outcome-oriented injunctions to act or not act in specific ways', dvs. adfærdsregler, ud fra hvilke vi sanktionerer via følelsesmæssige reaktioner på selve bruddet mere end selve den skade, normbruddet forvolder. Eks: den foragt, hvormed vi straffer dem der ikke følger en dress-code
- >moralske normer: er derimod regler mod overgreb på andres velbefindende (rygeforbud). Brud straffes med vrede

Sociale normer

- Brud på disse straffes med foragt og isolation
- Den der forbryder sig mod disse oplever skam
  - Balancen mellem disse to – foragt og skam – varierer kulturelt, ligesom også de sociale normer varierer

Jon Elster om forklaring af handling ud fra følelse

- Følelser er explanans, når man undersøger deres indflydelse på vores handlingsliv. Det sker hos Elster ud fra Nico Frijdas idé om action tendencies, handlingstilskyndelser
- Ifølge Hume findes der 'rene' følelser, som ikke resulterer i handling, såsom stolthed og ydmyghed (indvending: stolthed medfører praleri, som straffes socialt og ydmyghed er slet ikke en følelse)
- Æstetiske følelser er imidlertid eksempler på følelser, der opstår i en suspension fra handling

Følelser og handlingstilskyndelser (Action Tendency)

• Vrede	• Bringt genstanden for ens vrede til at lide (hævnen)
• Had	• Skaffe genstanden for hadet af vejen
• Foragt	• Forvisning; undgåen
• Skam	• Ønsket om at blive usynlig; flygte, selvmord
• Skyld	• Gå til bekendelse; råde bod på; skade sig selv
• Misundelse	• Ødelægge den misundte genstand eller dens ejer
• Frygt	• Flygte; forsvare sig
• Kærlighed	• Nærme sig den anden; berøre; bistå; glæde den anden

At føle sig drevet til handling

- Trang (desire)
- Ønske (wish) - vil sjældent udvirke sig i handling
- Personligt forhold til situationen. Situationen er min egen og jeg tager den i egen hånd gennem handling

Utålmodighed i forhold til at drive det til handling

- Handlingen kan ske direkte eller medieret af en bestemt trang eller overbevisning
- Er følelsesmæssighed altid lig med utålmodighed?
- Kan man ikke være fastere besluttet på at gøre noget, når man er følelsesmæssigt involveret end når man kommer på følelsesmæssig afstand af situationen?

Indirekte kausalt forhold mellem handling og følelse

- Det kausale forhold mellem kognition og følelse er trefoldigt:
  - Kognition kan gå forud for følelser
  - Kognition kan have bestemte følelser som sit indhold, når det handler om at håndtere tilskyndelse (Eks. at føle skam, når man opdager en misundelse hos sig selv. Misundelse ser vi ned på i vores kultur)
  - Kognition kan forstyrres af følelser (skam kan få folk til at begå selvmord for at gøre en ende på lidelserne)

Følelse og handling ifølge Elster

- Følelser er ofte terminem ad quem snarere end terminus a quo – dvs. følelser er oftere det vi stræber mod end det punkt vi handler ud fra
- Overraskelse forstærker emotionelle reaktioner
  - Eks. at ens landshold vinder et verdensmesterskab som undertippet hold (lav ex ante sandsynlighed) udløser eufori
  - Følelser gør sandsynlighedsberegning vanskeligere

Jerome Neu

- Transformeringen af vores følelsesliv er både socialt formet og tæt forbundet med den enkelte følelses struktur. Følelserne formes af os, men på måder, der kan beskrives generelt.

Transformeringen af jalousi?

- Jalousi er sammensat af frygt og angst og ofte også knyttet til erotisk kærlighed
- Jalousi indeholder noget tankemæssigt:
  - Frygten for at miste
  - Frygten for at den andens følelser glider én af hænde og i stedet rettes mod tredje part
  - Frygt for tilintetgørelse
- Jalousi er både psykologisk og socialt betinget
- Jalousi adskiller sig fra misundelse i fh. til ejerskab. I misundelsen har man aldrig ejet genstanden, i jalousien er der en frygt for at miste. I misundelsen er der en person man ikke under noget, i jalousien er der en rival, men det er den elskede genstand, som er i fokus og som man er bange for at miste til rivalen.
- Patologisk misundelse er at ville have den anden ned med nakken, mere uskyldig er derimod trangen til at komme op på siden af den anden og det den anden besidder

Jalousi som en antropologisk konstant

- Noget kan undergå en forandring, men jalousi er ligesom sårbarhed en uomgængelig del af menneskets tilværelse
- Jalousi understøtter sociale mønstre (f.eks. monogami)
- Jalousi indgår i den personlige (psykogenetiske) dannelsesproces v. at vi bliver i stand til at transformere besiddelsestrang til selvstændighed
- Jalousi er ikke kun en begrænsning af vores frihed, men også en dør til tilknytningsforhold og dybe menneskelige relationer

Stolthed/overmod under personens transformation?

- I den katolske middelalder én af de syv dødssynder – som skulle skrives inden man døde, hvis man ikke skulle være evigt fortabt (de andre er grådighed, misundelse, livslede/sløvhed (acedia), gerrighed, utugt, vrede)
- Sammensat af værdi og kravet om anerkendelse
- At være personlig ansvarlig for er ikke en betingelse for at være stolt over noget (man kan godt være stolt over sin bys fodboldhøj, sin højde, sine forældre etc.)

Stolthed

- En del af identitetspolitikken (kvinder, homoseksuelle, sorte)
- Positiv værditilskrivelse er tilstrækkeligt til at man kræver anerkendelse for det og ønsker at blive identificeret med det
- Anerkendelse er derfor et krav om at se det værdifulde i det man identificerer sig med

Stolthed og æresfølelse?

- Selvtillid – at kunne sætte sine egne planer igennem med en vis kraftfuldhed, selvbevidsthed
- Selvfølelse – en vis betænkhed på sig selv er nødvendig for alle mennesker, at yde sit ypperste
  - Modsat ærgærrighed, forfængelighed, hovmod, magtfølelse, magtglæde, rivalisering

Tilgivelse

- Der er erkendelse i at kunne skelne mellem den der har begået en uret og selve den uret, vedkommende har begået.
- Bebrejdelse og tilgivelse følges ad
  - Fordi de begge er rettet mod personen, som kunne føre for det vedkommende gjorde
  - Man kan ikke altid beslutte sig for at tilgive
  - Men terapi kan hjælpe én på vej

Transformationen – er den aktiv eller passiv?

- Følelser er givne størrelser
- Følelser er underlagt forandring
- Ønsker (desires) er givne størrelser der kan opstå og forgå uden vores bevidste medvirken
- Ønsker kan påvirkes gennem selvforståelse
- Forestillingsevnen er ikke passiv, men særdeles aktiv. Derfor kan en ændring i selvforståelsen medføre en ændring i personligheden